

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC-5039

[Total No. of Pages : 2

[6365]-11

LL.M.

**101 : INTRODUCTION TO LEGAL THEORY
(2014 Pattern) (Credit System) (Paper - I) (Semester - I)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 1 is Compulsory, it carries 14 marks.*
- 2) Answer any three questions out of the remaining, each carries 12 marks.*

Q1) Write notes on any two of the following :

- a) Thomas Hobbes
- b) Law and Morals
- c) Meaning of Jurisprudence
- d) *Lex Naturalis*

Q2) Elucidate the concept of 'Situation Sense' explained by Karl Lewellyn.

Q3) Write a detailed note on the Theory propounded by Prof. Patterson.

Q4) Explain in detail Rawls theory of Justice.

Q5) What do you understand by Pure Theory of LAw given by Hans Kelson?
Explain with the help of apt illustrations and relevant case laws.

Q6) Critically examine the Immanuel Kant's German Transcendental Idealism.
Explain the relevance of his theory in contemporary era.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC-5039

[6365]-11

LL.M.

101 : न्यायशास्त्राचा परिचय सिद्धांत
(2014 Pattern) (Credit System) (Paper - I) (Semester - I)
(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

- सूचना : 1) प्रश्न क्रमांक 1 अनिवार्य आहे, त्यास 14 गुण आहेत.
2) उर्वरित पैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या. प्रत्येकी 12 गुण आहेत.
-

प्रश्न 1) खालीलपैकी कोणत्याही दोन वर टिपा लिहा.

- अ) थॉमस हॉब्स
- ब) कायदा आणि नैतिकता
- क) न्यायशास्त्राचा अर्थ
- ड) लेक्स नॅचरॅलिस (*Lex Naturalis*)

प्रश्न 2) कार्ल लेवेलीन यांनी स्पष्ट केलेली 'सिच्युएशन सेन्स' ही संकल्पना स्पष्ट करा.

प्रश्न 3) प्रो. पॅटरसन यांनी मांडलेल्या सिद्धांतावर तपशीलवार नोंद लिहा.

प्रश्न 4) रॉल्सच्या न्याय सिद्धांताचे तपशीलवार वर्णन करा.

प्रश्न 5) हॅन्स केल्सन यांनी दिलेल्या कायद्याच्या प्युवर थेरी वरून तुम्हाला काय समजते? योग्य उदाहरणे आणि संबंधित न्यायालयीन निकालांसह स्पष्ट करा.

प्रश्न 6) इमॅन्यूएल कांटरच्या जर्मन ट्रान्सेंडेंटल आदर्शवादाचे गंभीरपणे परीक्षण करा. समकालीन युगात त्याच्या सिद्धांताची प्रासंगिकता स्पष्ट करा.

ॐॐॐ

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC5040

[Total No. of Pages : 2

[6365]-12

First Year LL.M.

**102 : CONSTITUTIONAL LAW OF INDIA
(2014 Credit Pattern) (Semester - I) (Paper -2)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) *Question No. 6. is compulsory. It will carry 14 marks.*
- 2) *Attempt any three Questions out of the remaining questions, each will carry 12 marks.*

Q1) ‘Preamble of the Constitution is part and parcel of the Constitution’ Do you agree? Support your answer with appropriate case laws.

Q2) What is Constitutionalism? Write a detailed note on Constitutionalism.

Q3) Discuss the legislative history of Article 370 of the Indian Constitution. Also, discuss the recent development related to Article 370.

Q4) Art. 14 permits the ‘Reasonable classification’ but prohibits ‘class legislation.’ Examine the above statement with the help of appropriate case laws. Also, examine the test of reasonable classification.

Q5) Write a detailed note on the ‘Uniform Civil Code’ in India. Also, comment on the judicial approach to the Uniform Civil Code with the help of appropriate case laws.

Q6) Write Short notes (Any Two)

- a) Freedom of Association under Article 19
- b) Right to education
- c) Due process of law
- d) Judicial Accountability

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC5040

[6365]-12

First Year LL.M.

102 : CONSTITUTIONAL LAW OF INDIA
(2014 Credit Pattern) (Semester - I) (Paper -2)
(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

- सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यात 14 गुण असतील.
2) उर्वरित प्रश्नांपैकी कोणतेही तीन प्रश्न उत्तर देण्याचा प्रयत्न करा, प्रत्येकाला 12 गुण असतील.

प्र.1) 'संविधानाची प्रस्तावना हा राज्यघटनेचा भाग आहे' तुम्ही सहमत आहात का? योग्य केस कायद्यांसह तुमच्या उत्तराचे समर्थन करा.

प्र.2) संविधानवाद म्हणजे काय? संविधानवादावर सविस्तर नोंद लिहा.

प्र.3) भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 370 च्या विधायी इतिहासाची चर्चा करा. तसेच, कलम 370 शी संबंधित अलीकडील विकासावर चर्चा करा.

प्र.4) कलम 14 'वाजवी वर्गीकरण' ला परवानगी देते परंतु 'वर्ग कायदे' प्रतिबंधित करते. योग्य केस कायद्यांच्या मदतीने वरील विधान तपासा. तसेच, वाजवी वर्गीकरणाच्या चाचणीचे परीक्षण करा.

प्र.5) भारतातील 'समान नागरी संहिता' वर तपशीलवार नोंद लिहा. तसेच, योग्य केस कायद्यांच्या मदतीने समान नागरी संहितेकडे न्यायालयीन टिप्पणी लिहा.

प्र.6) टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

- अ) कलम 19 अंतर्गत संघटनेचे स्वातंत्र्य
- ब) शिक्षणाचा अधिकार
- क) कायद्याची योग्य प्रक्रिया
- ड) न्यायिक उत्तरदायित्व

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

[Total No. of Pages : 2

PC5041

[6365]-13

First Year LL.M.

**103 : LEGAL RESEARCH METHODOLOGY
(2014 Pattern) (Semester - I) (Credit System) (Paper -III)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 6. is compulsory. It carries 14 marks.*
- 2) Attempt any three Questions out of the remaining questions, each carries 12 marks.*

Q1) Explain the Utility, limitations and methods of using Questionnaire as research tool.

Q2) Describe the use of case studies as research techniques.

Q3) What is Non-Random sampling? Explain various types of it with suitable examples.

Q4) What do you mean by the Scaling Techniques. Explain the Types, utility and modus operandi of it.

Q5) Write a detailed note on Data processing.

Q6) Write notes on any two of the following

- a) Meaning & Concept of Research
- b) Techniques of writing research work
- c) Primary and Secondary Data
- d) Null Hypothesis

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC5041

[6365]-13

First Year LL.M.

103 : LEGAL RESEARCH METHODOLOGY
(2014 Pattern) (Semester - I) (Credit System) (Paper -III)
(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास/

[एकूण गुण : 50]

- सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यात 14 गुण आहेत.
2) उर्वरित कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या, प्रत्येकाला 12 गुण आहेत.

प्र.1) संशोधन साधन म्हणून प्रश्नावली वापरण्याची उपयुक्तता, मर्यादा आणि पद्धती समजावून सांगा.

प्र.2) संशोधन तंत्र म्हणून केस स्टडीजच्या वापराचे वर्णन करा.

प्र.3) नॉन-रँडम सॅम्पलिंग म्हणजे काय? त्याचे विविध प्रकार योग्य उदाहरणांसह समजावून सांगा.

प्र.4) स्केलिंग तंत्र म्हणजे काय? त्याचे प्रकार, उपयुक्तता आणि कार्यपद्धती समजावून सांगा.

प्र.5) डेटा प्रोसेसिंगवर तपशिलवार टिपण लिहा.

प्र.6) खालीलपैकी कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा.

- अ) संशोधनाचा अर्थ आणि संकल्पना
- ब) संशोधनकार्य लिहिण्याचे तंत्र
- क) प्राथमिक आणि दुय्यम दस्तावेज
- ड) शून्य परिकल्पना

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC-5042

[Total No. of Pages : 2

[6365]-14

LL.M. (Part - I) (International Law)

**104 : INTRODUCTION TO INTERNATIONAL LAW
(2014 Pattern) (Credit System) (Paper - IV) (Semester - I) (Cluster - I)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 6 is Compulsory, it will carries 14 marks.*
- 2) Answer any three questions out of remaining, questions each will carries 12 marks.*

Q1) International Law and National Law are two distinct, separate and self-contained legal system. Comment.

Q2) Critically analyze the use of force to settle disputes. Support your answer with suitable illustrations relating to situations of armed conflict and disarmament.

Q3) Discuss the meaning and concept of State Succession.

Q4) Discuss in detail the concept of state as the subject of international law. Enumerate other subjects of International Law.

Q5) Discuss the scope and basis of International Law along with its origin and development.

Q6) Short Notes (Any Two)

- a) Permanent sovereignty over natural resources
- b) UNCLOS
- c) Customs
- d) Calvo Clause

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC-5042

[6365]-14

LL.M. (Part - I) (International Law)

104 : INTRODUCTION TO INTERNATIONAL LAW
(2014 Pattern) (Credit System) (Paper - IV) (Semester - I) (Cluster - I)
(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

- सूचना : 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यास 14 गुण आहेत.
2) उर्वरित पैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या. प्रत्येकी 12 गुण आहेत.

-
- प्रश्न 1)** आंतरराष्ट्रीय कायदा आणि राष्ट्रीय कायदा या दोन वेगळ्या, स्वतंत्र आणि स्वयंपूर्ण कायदेशीर व्यवस्था आहेत. टिप्पणी.
- प्रश्न 2)** विवादांचे निराकरण करण्यासाठी बळाच्या वापराचे गंभीर पणे विश्लेषण करा. सशस्त्र संघर्ष आणि निःशस्त्रीकरणाच्या परिस्थितीशी संबंधित योग्य चित्रांसह तुमच्या उत्तराचे समर्थन करा.
- प्रश्न 3)** राज्य उत्तराधिकाराचा अर्थ आणि संकल्पना यावर चर्चा करा.
- प्रश्न 4)** आंतरराष्ट्रीय विषय म्हणून राज्य या संकल्पनेची सविस्तर चर्चा करा. आंतरराष्ट्रीय कायद्याच्या इतर विषयांची गणना करा.
- प्रश्न 5)** आंतरराष्ट्रीय कायद्याची उत्पत्ती आणि विकासासह व्याप्ती आणि आधार यावर चर्चा करा.
- प्रश्न 6)** लघुनोट्स (कोणत्याही दोन)
अ) नैसर्गिक संसाधनांवर कायमस्वरूपी सार्वभौमत्व
ब) UNCLOS
क) परंपरा
ड) कॅल्व्हो क्लॉज

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC-5043

[Total No. of Pages : 4

[6365]-15

LL.M.

BUSINEESS LAW (Cluster - II)

**105 : Principles of Corporate Law (Paper - IV)
(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - I)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question no. 6 is compulsory, carrying 14 marks.*
- 2) Answer any three question out of the remaining, each will carry 12 marks.*

Q1) Discuss the notion of Corporate Personality. Support your answer with relevant case laws.

Q2) How is a company formed under the Companies Act? Describe the documents to be filed with the registrar of companies before the incorporation?

Q3) Explain the concept of debentures and their significance in corporate finance, highlighting the rights and obligations associated with debenture holders vis-à-vis shareholders.

Q4) Evaluate the effectiveness of legal mechanisms in protecting minority shareholders from oppression and mismanagement within corporate entities, with reference to relevant case law and statutory provisions.

Q5) Analyze the legal framework governing the issue, allotment, transfer and forfeiture of shares, highlighting the procedures and safeguards in place to ensure fair treatment of shareholders.

P.T.O.

Q6) Write Short notes on any 2 of the following:

- a) Dimensions of corporate social responsibility (CSR)
- b) Judicial precedents governing the reconstruction and amalgamation of companies.
- c) Impact of Globalization on Corporate Governance
- d) National Company Law Tribunal

Total No. of Questions : 6]

PC-5043

[6365]-15

LL.M.

BUSINEESS LAW (Cluster - II)

105 : Principles of Corporate Law (Paper - IV)

(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - I)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

सूचना : 1) प्रश्न क्र. 6 अनिवार्य आहे. त्याला 14 गुण असतील.

2) उर्वरित कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या, प्रत्येकाला 12 गुण असतील.

-
- प्रश्न 1)** कॉर्पोरेट व्यक्तिमत्त्वाच्या संकल्पनेवर चर्चा करा. न्यायालयीन निर्णयांसह आपल्या उत्तराचे समर्थन करा.
- प्रश्न 2)** कंपनी कायदांतर्गत कंपनी ची स्थापना कशी केली जाते? स्थापनेपूर्वी कंपनी रजिस्ट्रारकडे दाखल करावयाच्या कागदपत्रांचे वर्णन करा.
- प्रश्न 3)** डिबेंचरची संकल्पना आणि कॉर्पोरेट फायनान्समधील त्यांचे महत्त्व समजावून सांगा, भागधारकांच्या तुलनेत डिबेंचरधारकांशी संबंधित अधिकार आणि जबाबदाऱ्या अधोरेखित करा.
- प्रश्न 4)** संबंधित प्रकरण कायदा आणि वैधानिक तरतुदींच्या संदर्भात कॉर्पोरेट संस्थांमधील दडपशाही आणि गैरव्यवस्थापनापासून अल्पसंख्याक भागधारकांचे संरक्षण करण्यासाठी कायदेशीर यंत्रणांच्या प्रभावीतेचे मूल्यांकन करा.
- प्रश्न 5)** समभागधारकांना न्याय वागणूक सुनिश्चित करण्यासाठी कार्यपद्धती आणि सुरक्षा उपायांवर प्रकाश टाकत, समभागांचे वाटप, हस्तांतरण आणि जप्ती नियंत्रित करणाऱ्या कायदेशीर चौकटीचे विश्लेषण करा.

प्रश्न 6) खालीलपैकी कोणत्याही दोनवर संक्षिप्त नोट्स लिहा.

- अ) कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (सीएसआर) चे आयाम
- ब) कंपन्यांची पुनर्रचना आणि विलीनीकरण नियंत्रित करणारी न्यायालयीन उदाहरणे
- क) जागतिकीकरणाचा कॉर्पोरेट गव्हर्नन्सवर होणारा परिणाम
- ड) नॅशनल कंपनी लॉ ट्रिब्यूनल

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC5044

[Total No. of Pages : 2

[6365]-22

LL.M.-I

202 : COMPARATIVE CONSTITUTIONAL LAW

(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) *Question No. 6. is compulsory. It will carry 14 marks.*
- 2) *Attempt any three Questions out of the remaining questions, each will carry 12 mark.*

Q1) Discuss the Legal features of Federalism. Explain the distribution of powers under the different federal systems.

Q2) Judicial Review is an essential characteristic of the Constitution. Explain how the Judicial Review has contributed to the growth of the Indian Constitution.

Q3) Critically evaluate the concept of Parliamentary Privileges under different constitutions.

Q4) Discuss the different forms of Government. Critically examine the Parliamentary Form of Government in India.

Q5) Comparatively examine the provisions of the Amendment to the Constitution.

Q6) Write Short Notes on (any two):

- a) Importance and need of study of Comparative Constitution
- b) Justifiability of the proclamation of emergency in India.
- c) Anti-defection Law.
- d) The Concept of Emergency in the USA.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC5044

[6365]-22

LL.M.-I

**202 : COMPARATIVE CONSTITUTIONAL LAW
(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)
(मराठी रूपांतर)**

वेळ : 3 तास/

[एकूण गुण : 50]

- सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यात 14 गुण असतील.
2) उर्वरित प्रश्नांपैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न करा, प्रत्येकास 12 गुण असतील.

प्र.1) संघराज्याच्या कायदेशीर वैशिष्ट्यांची चर्चा करा. विविध फेडरल प्रणाली अंतर्गत अधिकारांचे वितरण स्पष्ट करा.

प्र.2) न्यायिक पुनरावलोकन हे राज्यघटनेचे अत्यावश्यक वैशिष्ट्य आहे. भारतीय राज्यघटनेच्या वाढीस न्यायिक समीक्षणाचा हातभार लागला आहे, कसे ते स्पष्ट करा?

प्र.3) वेगवेगळ्या संविधानांतर्गत संसदीय विशेषाधिकारांच्या संकल्पनेचे समीक्षकीय मूल्यमापन करा.

प्र.4) शासनाच्या विविध स्वरूपांची चर्चा करा. भारतातील सरकारच्या संसदीय स्वरूपाचे गंभीरपणे परीक्षण करा.

प्र.5) घटनादुरुस्तीच्या तरतुदींचे तुलनात्मक परीक्षण करा.

प्र.6) टिपा लिहा (कोणत्याही दोन):

- अ) तौलनिक संविधानाच्या अभ्यासाचे महत्त्व आणि गरज
- ब) भारतात आणीबाणीच्या घोषणेची औचित्य
- क) पक्षांतर विरोधी कायदा
- ड) यूएसए मध्ये आणीबाणीची संकल्पना

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

[Total No. of Pages : 2

PC5045

[6365]-23

F.Y.LL.M.

**203 : Law Making in Indian Polity & Statutory Interpretation
(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) *Question No. 6. is compulsory. It carries 14 marks.*
- 2) *Answer any three Questions out of the remaining, each carries 12 marks.*

Q1) Explain the Judicial Law Making. Substantiate your answer with the help of appropriate illustrations and significant case laws.

Q2) What do you mean by Mischief rule of Interpretation? Elucidate with apt illustrations and relevant case laws.

Q3) Describe Punctuation Marks & Illustrations as Internal Aids of statutory interpretation with the help of suitable case laws.

Q4) Evaluate commission reports as External Aid of statutory interpretation with the help of appropriate case laws.

Q5) Identify and discuss the key principles in Interpretation of Taxing Statute.

Q6) Write notes on any two of the following.

- a) Objectives of International Law
- b) Politico-Economic Structure as Anticipated Goal & Obstacle in Implementation of Law
- c) *Noscitur a sociis*
- d) Non - Obstante Clause

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC5045

[6365]-23

F.Y.LL.M.

**203 : Law Making in Indian Polity & Statutory Interpretation
(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)
(मराठी रूपांतर)**

वेळ : 3 तास/

[एकूण गुण : 50]

सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यास 14 गुण आहेत.

2) उर्वरित प्रश्नां पैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या, प्रत्येकी 12 गुण आहेत.

प्र.1) न्यायिक कायदा निर्मितीची प्रक्रिया स्पष्ट करा. योग्य उदाहरणे आणि संबंधित न्यायालयीन निकालांसह आपले उत्तर सिद्ध करा.

प्र.2) कायद्यांचा अन्वयार्थ लावण्यासाठीचा मिस्चिफ नियम म्हणजे काय? योग्य उदाहरणे आणि संबंधित न्यायालयीन निकालांसह स्पष्ट करा.

प्र.3) विरामचिन्हे आणि उदाहरणे यांचा कायद्यांचा अन्वयार्थ लावण्याच्या दृष्टीने अंतर्गत सहाय्यक म्हणून काही मदद होते हे संबंधित न्यायालयीन निकालांसह स्पष्ट करा.

प्र.4) आयोगाच्या अहवालांची कायद्यांचा अन्वयार्थ लावण्याच्या दृष्टीने बाह्य सहाय्यक म्हणून कशी मदद होते हे संबंधित न्यायालयीन निकालांसह स्पष्ट करा.

प्र.5) कर आकारणी कायद्यांचा अन्वयार्थ लावण्यासाठीची प्रमुख तत्वे ओळखा आणि त्यावर चर्चा करा.

प्र.6) खालीलपैकी कोणत्याही दोन वर टिपा लिहा.

अ) आंतरराष्ट्रीय कायद्याची उद्दिष्टे

ब) अपेक्षित उद्दिष्ट आणि कायद्याच्या अंमलबजावणीतील अडथळा म्हणून राजकीय – आर्थिक रचना

क) नॉसिटुर ए सोसिस (*Noscitur a sociis*)

ड) नॉन ऑब्स्टान्ट कलम (Non - Obstante Clause)

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC-5046

[Total No. of Pages : 4

[6365]-24

First Year LL.M.

INTERNATIONAL LAW (Cluster - I)

204 : International Institutions (Paper - VIII)

(2014 Pattern) (Semester - II)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question no. 1 is compulsory, it will carry 14 marks.
- 2) Answer any three question out of the remaining, each will carry 12 marks.

Q1) Write a short note on any TWO of the following :

- a) Significance of International Organizations
- b) I.L.O.
- c) NATO
- d) The International Criminal Court

Q2) “The League of Nations is considered as first International Organization”. Discuss in detail functions, weakness and cause of dissolution of League of Nations.

Q3) “Security Council is responsible to maintain International peace and security but sometime misuse of Veto powers of permanent members paralyzed it”. Explain with the help of examples.

Q4) “The European Union have achieved its objectives and goals” critically analyze.

P.T.O.

Q5) “The International Tribunal on Law of sea plays an important role to deal with disputes arising out of the Interpretation and application on the UNCLOS (United Nations Convention on Law of Sea)”. Discuss in detail structure and function of the International Tribunal on Law of sea.

Q6) “International organizations are the institutions with legal personality”. Explain in detail.

Total No. of Questions : 6]

PC-5046

[6365]-24

First Year LL.M.

INTERNATIONAL LAW (Cluster - I)

204 : आंतरराष्ट्रीय संस्था (Paper - VIII)

(2014 Pattern) (Semester - II)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

सूचना : 1) प्रश्न क्र. 1 अनिवार्य आहे. त्यात 14 गुण असतील.

2) उर्वरित कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या, प्रत्येकाला 12 गुण असतील.

प्रश्न 1) खालीलपैकी कोणत्याही दोनवर एक छोटी टीप लिहा.

अ) आंतरराष्ट्रीय संस्थांचे महत्त्व

ब) I.L.O.

क) नाटो

ड) आंतरराष्ट्रीय फौजदारी न्यायालय

प्रश्न 2) “लीग ऑफ नेशन्स ही पहिली आंतरराष्ट्रीय संस्था मानली जाते. लीग ऑफ नेशन्सच्या विघटनाची कार्ये, कमकुवतपणा आणि कारणांची तपशीलवार चर्चा करा.

प्रश्न 3) “आंतरराष्ट्रीय शांतता आणि सुरक्षितता राखण्यासाठी सुरक्षा परिषद जबाबदार आहे परंतु काहीवेळा कायम सदस्यांच्या व्हेटो अधिकाराचा गैरवापर करून ते लकवा बनवले” उदाहरणांच्या मदतीने स्पष्ट करा.

प्रश्न 4) “युरोपियन युनियनने आपली उद्दिष्टे आणि उद्दिष्टे साध्य केली आहेत” समालोचनात्मक विश्लेषण.

प्रश्न 5) “युएनसीएलओएस (युनायटेड नेशन्स कन्व्हेन्शन ऑन सी लॉ) वरील व्याख्या आणि अर्जामुळे उद्भवलेल्या विवादांना सामोरे जाण्यासाठी समुद्राच्या कायद्यावरील आंतरराष्ट्रीय न्यायाधिकरण महत्वपूर्ण भूमिका बजावते.” समुद्राच्या कायद्यावरील आंतरराष्ट्रीय न्यायाधिकाऱ्याची रचना आणि कार्य तपशीलवार चर्चा करा.

प्रश्न 6) “आंतरराष्ट्रीय संस्था म्हणजे कायदेशीर व्यक्तिमत्व असलेल्या संस्था”. सविस्तर समजावून सांगा.

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC5047

[Total No. of Pages : 2

[6365]-25

LL.M. -I

BUSINESS LAW (Cluster -II)

**205 : Law of Contract-General Principles
(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) A sixth question is compulsory. Attempt any three questions out of remaining questions.*
- 2) Sixth question carry 14 marks and all remaining questions carries 12 marks each.*

Q1) Define Free Consent. When the consent is said to be caused by the undue influence and Mistake and state its effects. Give suitable illustrations.

Q2) What is Sell? Distinguish substantially between sell and agreement to sale.

Q3) What are the remedies for the breach of contract? Discuss the limitation of actions.

Q4) Explain the rules of Acceptance with appropriate case-laws.

Q5) Discuss provisions of dissolution of firm under Indian Patnership Act.

Q6) Write a Short Notes on: (Any Two)

- a) Essentials of valid contract
- b) Founder of lost goods
- c) Unpaid seller
- d) Restitution of Benefit

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC5047

[6365]-25

LL.M. -I

BUSINESS LAW (Cluster -II)

205 : Law of Contract-General Principles
(2014 Pattern) (Semester - II) (Credit System)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 6 अनिवार्य आहे, त्यात 14 गुण असतील.

2) उर्वरित प्रश्नांपैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न करा, प्रत्येकास 12 गुण असतील.

प्र.1) परिभाषित करा: मोफत संमती. जेव्हा संमती अवाजवी प्रभावामुळे आणि चुकीमुळे झाली असे म्हटले जाते आणि त्याचे परिणाम सांगतात. योग्य उदाहरणे द्या.

प्र.2) विक्री म्हणजे काय? विक्री आणि विक्रीचा करार यामध्ये लक्षणीय फरक करा.

प्र.3) कराराच्या उल्लंघनासाठी कोणते उपाय आहेत? कृतींच्या मर्यादांची चर्चा करा.

प्र.4) योग्य केस-कायद्यांसह स्वीकृतीचे नियम स्पष्ट करा.

प्र.5) भारतीय भागीदारी कायदांतर्गत फर्म विसर्जित करण्याच्या तरतुदींची चर्चा करा.

प्र.6) नोट्स लिहा: (कोणतेही दोन)

अ) वैध कराराच्या आवश्यक गोष्टी

ब) हरवलेल्या वस्तूचे संस्थापक

क) Unpaid seller

ड) लाभाची परतफेड

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC4026

[Total No. of Pages : 2

[6365]-31

S.Y. LL.M.

**301 : LAW AND SOCIAL TRANSFORMATION IN INDIA
(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 6 is compulsory, & out of the remaining attempt any three questions.*
- 2) Questions No. 6 carries 14 Marks, and all other questions carry 12 marks each.*

Q1) Discuss the potential of the propositions “Law as law of the state” to bring about social transformation along with the challenges.

Q2) Religion is one of the major factors which impedes gender equality. Discuss the Constitutional provisions to counter gender inequality with relevant case laws.

Q3) Discuss Sarvodya as an alternative to law to bring about social transformation. Discuss in detail the contribution of Vinabha Bhawe in the bhoodan movement.

Q4) Right to information strengthens the process of social transformation. Explain in detail problems and perspectives in relation to right to information under Right to Information Act 2005.

Q5) Discuss in detail how the Gram Nyayalayas Act 2008 has promoted access to justice to citizens at the grass root level.

Q6) Write Short notes on any two-

- a) Law prevails over culture
- b) Child prostitution and Law
- c) Legislative response for elimination of discrimination against person with disability
- d) Causes of Naxalism

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4026

[6365]-31

S.Y. LL.M.

301 : LAW AND SOCIAL TRANSFORMATION IN INDIA

(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास/

/एकूण गुण : 50

सूचना :- 1) प्रश्न क्र. 6 अनिवार्य आहे. उरलेल्या प्रश्नांपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या.
2) प्रश्न क्र. 6 साठी गुण 14 आहेत आणि इतर सर्व प्रश्नांना प्रत्येकी 12 गुण आहेत.

प्र.1) सामाजिक परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी “Law as law of the state” या प्रस्तावाच्या आव्हानांबरोबरच संभाव्यतेची चर्चा करा.

प्र.2) धर्म हा स्त्री-पुरुष समानतेला अडथळा आणणारा एक प्रमुख घटक आहे. लैंगिक विषमतेचा मुकाबला करण्यासाठी घटनात्मक तरतुदींवर संबंधित प्रकरणांच्या न्यायिक निवाड्यांची चर्चा करा.

प्र.3) सामाजिक परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी कायद्याला पर्याय म्हणून “सर्वोदय” ची चर्चा करा. भूदान चळवळीतील विनोबा भावे यांच्या योगदानाची सविस्तर चर्चा करा.

प्र.4) माहितीच्या अधिकारामुळे सामाजिक परिवर्तनाची प्रक्रिया बळकट होते. माहिती चा अधिकार अधिनियम 2005 अन्वये माहितीच्या अधिकारासंदर्भात समस्या व दृष्टीकोन सविस्तरपणे सांगा.

प्र.5) ग्राम न्यायालय कायदा 2008 मुळे तळागाळातील नागरिकांना न्याय मिळण्याला कसा चालना मिळाली याची सविस्तर चर्चा करा.

प्र.6) कोणत्याही दोनवर थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- अ) संस्कृतीवर कायद्याचा विजय होतो
- ब) बाल वेश्याव्यवसाय आणि कायदा
- क) अपंग व्यक्तींवरील भेदभाव निर्मूलनासाठी कायदेशीर प्रतिसाद
- ड) नक्षलवादाची कारणे

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC4027

[Total No. of Pages : 2

[6365]-32

S.Y.LL.M.

**302 : LAW, SCIENCE AND TECHNOLOGY
(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)**

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 6 is compulsory. Out of the remaining questions, answer any three questions.*
- 2) Question No. 6 carries 14 marks and all other questions carry 12 marks each.*

Q1) Explain how advancements in science and technology have led to the invasion of the right to privacy.

Q2) What is forensic science? Explain its importance in criminal cases.

Q3) Define biotechnology. Discuss the controversial issues in biotechnological inventions.

Q4) Explain the legal implications of both the utilization and potential misuse of nuclear technology.

Q5) Discuss the impact of science and technology on human rights.

Q6) Write notes on : (Any two)

- a) Significance of science and technology in legal proceedings.
- b) Precautionary principles in sustainable development.
- c) Euthanasia and its validity in India.
- d) Reproductive rights.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4027

[6365]-32

S.Y.L.L.M.

302 : LAW, SCIENCE AND TECHNOLOGY
(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास/

/एकूण गुण : 50

- सूचना :- 1) प्रश्न क्र. 6 अनिवार्य आहे. उरलेल्या प्रश्नांपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या.
2) प्रश्न क्र. 6 साठी गुण 14 आहेत आणि इतर सर्व प्रश्नांना प्रत्येकी 12 गुण आहेत.
-

प्र.1) विज्ञान आणि तंत्रज्ञानातील प्रगतीमुळे गोपनीयतेच्या अधिकारावर आक्रमण कसे झाले ते स्पष्ट करा.

प्र.2) न्यायवैद्यक शास्त्र म्हणजे काय? फौजदारी प्रकरणांमध्ये त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.

प्र.3) जैवतंत्रज्ञानाची व्याख्या करा. जैवतंत्रज्ञानाच्या शोधातील वादग्रस्त मुद्यांवर चर्चा करा.

प्र.4) आण्विक तंत्रज्ञानाचा वापर आणि संभाव्य गैरवापर या दोन्हींचे कायदेशीर परिणाम स्पष्ट करा.

प्र.5) मानवी हक्कांवर विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या प्रभावाची चर्चा करा.

प्र.6) टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

- अ) कायदेशीर कार्यवाहीमध्ये विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचे महत्त्व
- ब) शाश्वत विकासामध्ये सावधगिरीचे तत्व
- क) इच्छामरण आणि त्याची भारतातील वैधता
- ड) प्रजनन अधिकार

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

PC4028

[Total No. of Pages : 2

[6365]-33

S.Y. LL.M.

INTERNATIONAL LAW

303 : Private International Law

(Specialisation Subject Cluster - I)

(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) *Question No.1 is compulsory it carries 14 marks.*
- 2) *Answer any three questions out of the remaining, each carries 12 marks.*

Q1) Write notes on any two of the following:

- a) Lex fori
- b) Restitution
- c) Characterization
- d) Immunities from Suits - Position in England & India

Q2) ‘Private International law’ is also known as Conflict of law’, Why? Explain relations between Private International law and Public International law.

Q3) Discuss in brief the position for recognition and enforcement of the Arbitral Foreign Award in India.

Q4) Elaborate critically the doctrine of Renvoi with the help of appropriate illustrations and suitable case laws.

Q5) “The Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations 1980, or the ‘Rome Convention’, is a measure in private international law or conflict of laws which creates a common choice of law- system in contracts within the European Union.” Explain.

Q6) “Jurisdiction is a word susceptible to several different meanings. but in private international law it refers to questions on which the English courts will hear and can determine an issue upon which its decision is sought.” Explain with the help of the Brussels Convention.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4028

[6365]-33

S.Y. LL.M.

INTERNATIONAL LAW

303 : Private International Law

(Specialisation Subject Cluster - I)

(2014 Pattern) (Credit System) (Semester - III)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

- सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 1 अनिवार्य आहे, त्याला 14 गुण आहेत.
2) उर्वरित कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या, प्रत्येकाला 12 गुण आहेत.

प्र.1) खालीलपैकी कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा.

- अ) लेक्स फॉरी
- ब) रेस्टिट्यूशन
- क) व्यक्तिचित्रण
- ड) सूट पासून इम्युनिटी-इंग्लंड आणि भारतातील स्थान

प्र.2) 'खाजगी आंतरराष्ट्रीय कायदा' याला 'कायद्याचा संघर्ष' असेही म्हणतात, का? खाजगी आंतरराष्ट्रीय कायदा आणि सार्वजनिक आंतरराष्ट्रीय कायदा यांच्यातील संबंध स्पष्ट करा.

प्र.3) भारतातील आर्बिट्रल फॉरेन अवॉर्डची मान्यता आणि अंमलबजावणीसाठीच्या स्थितीची थोडक्यात चर्चा करा.

प्र.4) योग्य उदाहरणे आणि योग्य केस कायद्यांच्या सहाय्याने रेनवोर्डच्या सिद्धांताचे समीक्षकाने तपशीलवार वर्णन करा.

प्र.5) "कंट्रॅक्टअल ऑब्लिगेशन्स 1980 ला लागू होणाऱ्या कायद्यावरील कन्व्हेन्शन, किंवा 'रोम कन्व्हेन्शन', हे खाजगी आंतरराष्ट्रीय कायद्यातील एक उपाय आहे किंवा कायद्यांचा संघर्ष आहे जो युरोपियन युनियनमधील करारांमध्ये कायदा प्रणालीची एक सामान्य निवड तयार करतो." स्पष्ट करणे.

प्र.6) "अधिकारक्षेत्र हा अनेक भिन्न अर्थांसाठी संवेदनाक्षम शब्द आहे, परंतु खाजगी आंतरराष्ट्रीय कायद्यामध्ये तो अशा प्रश्नांचा संदर्भ देतो ज्यावर इंग्रजी न्यायालये ऐकतील आणि त्यावर निर्णय मागितला जाणारा मुद्दा ठरवू शकतात." ब्रुसेल्स अधिवेशनाच्या मदतीने स्पष्ट करा.

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

[Total No. of Pages : 2

PC4029

[6365]-34

S.Y.L.L.M.

BUSINESS LAW - CONSUMER LAW

304 : Specialization Subject Cluster - II

(2014 Pattern) (Semester - III) (Credit System)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 1. is compulsory. It carries 14 marks.*
- 2) Out of remaining, attempt any three. It carries 12 marks each.*

Q1) Write detailed notes on (any two)

- a) Composition of State Commission
- b) Caveat Emptor
- c) Medical Negligence

Q2) Describe the aim, object of Consumer Protection Law and discuss about how it conflicts with other legislations.

Q3) Elucidate the concept of “consumer” with reference to purchase of Goods and Services. Substantiate your answer with Judicial Decisions.

Q4) Write a brief note on the historical development of consumer protection law in India with reference to judicial interpretation.

Q5) Explain the unfair trade practice with reference to Consumer Protection Act and remedies available to the Consumer. Support your answer with case laws.

Q6) Critically analyze the role of the consumer councils for the protection of rights of the consumer.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4029

[6365]-34

S.Y.L.L.M.

BUSINESS LAW - CONSUMER LAW

304 : Specialization Subject Cluster - II

(2014 Pattern) (Semester - III) (Credit System)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास]

[एकूण गुण : 50

सूचना :- 1) प्रश्न क्रमांक 1 अनिवार्य आहे. यात 14 गुण आहेत.

2) उरलेल्यांपैकी, कोणतेही तीन प्रयत्न करा. त्यात प्रत्येकी 12 गुण आहेत.

प्र.1) (कोणतेही दोन) वर तपशीलवार टिपा लिहा.

- अ) राज्य आयोगाची रचना
- ब) कॅव्हेट एम्पटर
- क) वैद्यकीय निष्काळजीपणा

प्र.2) ग्राहक संरक्षण कायद्याच्या उद्दिष्टाचे, उद्दिष्टाचे वर्णन करा आणि ते इतर कायद्यांशी कसे विसंगत आहे याबद्दल चर्चा करा.

प्र.3) वस्तू आणि सेवांच्या खरेदीच्या संदर्भात “ग्राहक” ही संकल्पना स्पष्ट करा. न्यायिक निर्णयांसह तुमचे उत्तर सिद्ध करा.

प्र.4) न्यायिक व्याख्येच्या संदर्भात भारतातील ग्राहक संरक्षण कायद्याच्या ऐतिहासिक विकासावर एक संक्षिप्त टीप लिहा.

प्र.5) ग्राहक संरक्षण कायदा आणि ग्राहकांसाठी उपलब्ध उपायांच्या संदर्भात अनुचित व्यापार पद्धती स्पष्ट करा. केस कायद्यांसह तुमच्या उत्तराचे समर्थन करा.

प्र.6) ग्राहकांच्या हक्कांच्या संरक्षणासाठी ग्राहक परिषदांच्या भूमिकेचे गंभीरपणे विश्लेषण करा.

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

[Total No. of Pages : 2

PC4030

[6365]-41

S.Y. LL.M.

INTERNATIONAL LAW

401 : International Economic Law

(Specialisation Subject Cluster - I)

(2014 Pattern) (Semester - IV)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Question No. 6 is compulsory, it will carry 14 marks.*
- 2) Attempt any three questions out of remaining questions, each will carry 12 marks.*

Q1) Comment on the role of United Nations and Human Rights in regulating the Labour standards.

Q2) Discuss the basic principles and core concept of GATT and its impact on the development of International Trade.

Q3) Define the term International Economic Law and discuss in detail the nature scope and sources of International Economic Law.

Q4) Explain the origin and development of New International Economic Order. Discuss the impact of New International Economic Order on the Economic Relations.

Q5) Critically analyze the role and contribution of International Centre for settlement of investment disputes in the development of International Investment Law.

Q6) Write detailed notes (Any two):

- a) Bilateral Investment Treaties
- b) Asian Development Bank
- c) Bretton Woods System
- d) Common Heritage of Mankind

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4030

[6365]-41

S.Y. LL.M.

INTERNATIONAL LAW

401 : International Economic Law

(Specialisation Subject Cluster - I)

(2014 Pattern) (Semester - IV)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास/

/एकूण गुण : 50

- सूचना :- 1) प्रश्न क्र. 6 अनिवार्य आहे. उरलेल्या प्रश्नांपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या.
2) प्रश्न क्र. 6 साठी गुण 14 आहेत आणि इतर सर्व प्रश्नांना प्रत्येकी 12 गुण आहेत.

प्र.1) श्रम मानकांचे नियमन करण्यात संयुक्त राष्ट्र आणि मानवाधिकार यांच्या भूमिकेची चर्चा करा.

प्र.2) GATT ची मुलभूत तत्त्वे आणि मूळ संकल्पना आणि त्याचा आंतरराष्ट्रीय व्यापाराच्या विकासावर होणारा परिणाम यावर चर्चा करा.

प्र.3) आंतरराष्ट्रीय आर्थिक कायदा या शब्दाची व्याख्या करा आणि आंतरराष्ट्रीय आर्थिक कायद्याचे स्वरूप, व्याप्ती आणि स्रोत याबद्दल तपशीलवार चर्चा करा.

प्र.4) न्यू इंटरनॅशनल इकॉनॉमिक ऑर्डरची उत्पत्ती आणि विकास स्पष्ट करा. आर्थिक संबंधांवर नवीन आंतरराष्ट्रीय आर्थिक ऑर्डरच्या प्रभावाची चर्चा करा.

प्र.5) इंटरनॅशनल सेंटर फॉर सेटलमेंटची भूमिका आणि योगदान यांचे समालोचनात्मक विश्लेषण करा. आंतरराष्ट्रीय गुंतवणूक कायद्याच्या विकासामध्ये गुंतवणूक विवाद.

प्र.6) तपशिलवार नोट्स लिहा. (कोणत्याही दोन)

- अ) द्विपक्षीय गुंतवणूक करार
- ब) आशियाई विकास बँक
- क) ब्रेटन वुड्स प्रणाली
- ड) मानवजातीचा सामान्य वारसा

Total No. of Questions : 6]

SEAT No. :

[Total No. of Pages : 2

PC4031

[6365]-42

LL.M. - II

BUSINESS LAW

402 : Banking and Negotiable Instrument

(Specialization Subject Cluster - II)

(2014 Pattern) (Semester - IV) (Credit System)

Time : 3 Hours]

[Max. Marks : 50

Instructions to the candidates:

- 1) Q.No.1 is compulsory. Attempt any three questions out of remaining questions.*
- 2) Q.No.1 carry 14 marks and all remaining questions carries 12 marks each.*

Q1) Write note: (Any Two)

- a) Dishonor of cheque
- b) Bank Rate Policy
- c) Nationalization of Banks
- d) Presentment and payment of an Instrument

Q2) What are the various benefits provided to the special classes of customer like lunatics and minor, partnership, corporations and local authorities?

Q3) Discuss impacts of science and technology on banking as a business.

Q4) What is meant by a holder in due course'? Wha are privileges of holder in due course under the Negotiable Instruments Act?

Q5) State and explain the provisions relating to Suspension of business and winding up of banking companies under the Banking Regulation Act, 1949.

Q6) Explain in detail the obligations (duties) and rights of banker and customers towards each other.

P.T.O.

Total No. of Questions : 6]

PC4031

[6365]-42

LL.M. - II

BUSINESS LAW

402 : Banking and Negotiable Instrument

(Specialization Subject Cluster - II)

(2014 Pattern) (Semester - IV) (Credit System)

(मराठी रूपांतर)

वेळ : 3 तास/

/एकूण गुण : 50

- सूचना :- 1) प्रश्न क्र. 1 अनिवार्य आहे. उर्वरित प्रश्नांपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे द्या.
2) प्रश्न क्र. 1 मध्ये गुण 14 आहेत आणि उर्वरित सर्व प्रश्नांना प्रत्येकी 12 गुण आहेत.
-

प्र.1) टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

- अ) धनादेशाचा अनादर
- ब) बँक दर धोरण
- क) बँकांचे राष्ट्रीयीकरण
- ड) इन्स्ट्रुमेंटचे सादरीकरण आणि पेमेंट

प्र.2) वेडे आणि अल्पवयीन, भागीदारी, कॉर्पोरेशन आणि स्थानिक अधिकारी यासारख्या ग्राहकांच्या विशेष वर्गांना कोणते विविध फायदे प्रदान केले जातात?

प्र.3) व्यवसाय म्हणून बँकिंगवर विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाच्या प्रभावांची चर्चा करा.

प्र.4) योग्य वेळी धारक म्हणजे काय? निगोशिएबल इन्स्ट्रुमेंट ॲक्ट अंतर्गत योग्य वेळी धारकाला कोणते विशेषाधिकार आहेत?

प्र.5) बँकिंग नियमन कायदा, 1949 अंतर्गत व्यवसाय निलंबन आणि बँकिंग कंपनीचा बंद करण्यासंबंधीच्या तरतुदी सांगा आणि स्पष्ट करा.

प्र.6) बँकर आणि ग्राहकांचे एकमेकांप्रती असलेल्या जबाबदाऱ्या (कर्तव्ये) आणि अधिकारांचे तपशीलवार वर्णन करा.

